

101/87

Djevelen i det hellige land

Skal Israel, det hellige land, snart gjenlyde av Richard Wagners overjordisk vakre musikk? Av hans toners sjelfulle intervaller og smertefullt kastende kadenser, de atonalt raspende strømmer fra mytenes dypeste grunn?

Antakelig ikke. Meldingene i verdenspressen før jul, om at Israels Filharmoniske Orkes-

ter overveide å oppheve det femti år gamle tabuet mot Wagners musikk, er forhastet, erfarer jeg nå fra sakkyndig hold.

Spørsmålet om å sette Wagner på repertoaret toppet seg dramatisk i løpet av desember i fjor. Etter at orkestrets musikere med stort flertall stemte for, gikk saken til filharmoniens styre. Et flertall der ønsket nok å følge orkestret og dirigenten Daniel Barenboim. Men spørsmålet representerte et så alvorlig dilemma at man besluttet å la det gå til uravstemning blant konsertabonnentene. Og de, fortalte filharmonidirektøren forleden dag til det norske ambassadør i Tel Aviv, de er av den gamle skole. Filharmoniens feste gjester består for det meste av eldre tyske og polske jøder, fikk vår mann John Grieg vite. De vil neppe bøye seg.

Hva er det da med Richard Wagner, født 1813 og død 1883, som gjør ham så uutholdelig å lytte til for disse menneskene?

Wagner har vært tabu for jødene siden 1938. Da dirigerte Arturo Toscanini «Tristan og Isolde» for siste gang i Tel Aviv. Krystallnatten i Tyskland 9. november førte til avskyreaksjoner over hele verden, og i Palestina bestemte det symfoniske selskap å ta Wagner av plakaten. Kringkastingen fulgte etter. Snart var Wagner, Hitlers yndlingskomponist og nasjonalsocialismens kulturelle kultfigur, død og fortiet i jødernes land.

Og med god grunn, kan man si. I den tyske seinromantikens perverterte navn gikk barbariet i de kommende år som en brann over Europa. I Dr. Goebbels' propaganda klang fanfarene fra «Rheingold» som faste introduksjoner til filmviser og radionyheter. Gestapos offiserer var i alminnelighet svært musikalske, erfarte både jøder og andre – i Paris, Warszawa og Oslo. Kanskje de bent fram næret sin gjerning i SS-kammerorkestrenes framførelser av «Wesendonk-Lieder» eller «Isolde» «Liebestod»?

Ingen nåde

Noen år etter 1945 kunne man kanskje vente at protestaksjonen fra 1938 ble gjort om. Både rettsoppgjør og kulturaksjoner fikk jo de fleste steder en slutt. Vår egen Knut Hamsun ble tatt til nåde, både i NRK og bibliotekene, i løpet av 1950-åra. Patriotiske nordmenn kunne igjen lese «Markens Grøde». Og Hamsun hadde vært aktivt i nærheten av

Richard Wagner har vært tabu for jødene siden 1938.

Israels Filharmoniske Orkester, med dirigenten Daniel Barenboim i spissen, vil sette Wagner på repertoaret igjen – men konsertabonnentene er av den gamle skole... (Foto: Tom Martinsen)

nazismen – mens Wagner vitterlig var død femti år før Hitler kom til makten – ja, før han ble født faktisk.

Men nei – israelerne fant ikke færre, men stadig flere grunner til å holde seg «Parsifal» og «Nibelungenringen» fra livet.

Det var nemlig slik at Adolf Hitler ikke bare likte, men dyrket og lot seg liketrem inspirere av Wagners verk. Etter hvert som det kom Hitler-biografier på markedet, kunne man faktisk begynne å lure på om ikke mannens demoniske genialitet simpelthen skyldtes en pervers ambisjon om å regissere en Nibelungen-ring live, med guder og helter, Wolan og Fricka, Siegfried og Brinnhilde, valkyrier og noener i hissende drama med klimaks i et skjeb-

netungst ragnarok å la Berlin 1945.

I 1953 utga for eksempel ungdomsvennen August Kubizek en beretning om hvordan den 16-årige Hitler reagerte første gang han overvarte en Wagner-forestilling: Virkningen var overveldende, forskrekkelig, fortalte Kubizek. Hitler forlot teatret i Linz fullstendig i transe, men så, etter en lang taushet, «brøt ordene løs som når flommen sprenger diket», og unge Adolf kastet seg inn i en strøm av fantasibilder om sin egen framtid som fører for sitt folk. Wagners opera «Rienzi, den siste tribun» ble hans vekkeise, intet mindre. Og det kunne knapt være tilfellig. At Hitlers megalomani var en estetisk galskap, ble faktisk klarere og klarere jo mer

Adolf Hitler likte, dyrket og lot seg inspirere av Richard Wagners verker – og for jødene ble de uutholdelige å lytte til.

man dukket ned i hans historie. Hva annet var egentlig Det tredje riket, enn en eneste livsfarlig opera – der undermennenes antatte sammensvergelse ble slått ned i et oppstyrtet ras av sceniske klisjeer og trommende fanfærer, omtrent som når Wagner opererer i Bayreuth satte scenemaskineriet i gang for fullt?

Jo, nazismen og Wagner ingikk en personell forbindelse i operalskeren Adolf Hitlers hjerne – det var et faktum som jødene knapt kunne se bort fra.

Etter hvert ble det vanskelig å neglisjere at forbindelsen kanskje heller ikke var tilfeldig. Jo mer man fikk studert Wagners egne skrifter – og de kom i stadig flydende utgaver etter som kulturen tok seg opp

igjen – ble det tydeligere at komponisten selv framsto som ikke så lite av en antisemitt. Wagner var, dessverre for ham selv, dikter og essayist like mye som komponist og dirigent, og hans skrifter inneholder faktisk rett som det er utfall mot jøder, jødedommen, jødisk ukultur. Hva hjalp det da at enkelte av hans beste venner var jøder, når enhver diskusjon om Wagner kunne avsluttes med et uappettittlig sitat fra hans egne brev?

Wagner-tabuet fortsatte altså å virke i Israel. Den statlige kringkastingen spilte aldri en takt av ham. I den alminnelige indoktrineringen av unge borgere – som alltid har pågått med stor intensitet i dette nye, militante landet – ble ordet «Wagner» omtrent likedyndende med «Auschwitz».

Musikk og kjærlighet

Men kunsten lever sitt eget liv – de estetiske følelsenes uforklarlige liv. Dette liv er uavhengig av både tid og historie, uansett hva oppdragere og forstøttelepaere sier, fordi det taler til hjertene. Som Romeo faller for Julie, falt i alle fall flere unge jøder for Wagner – og med massiv fordømmelse fra de etablerte Montague og Capuleter til følge.

Da Israel-filharmonikerne første gang dristet seg til å spille noen takter av Wagner som ekstranummer under en konsert i Tel Aviv for et par år siden, brøt levnet løs. Konsertpublikummet gjenkjente straks sin musikalske djevel. Under tinnulter ble orkestret brakt til taushet, og tonene manet tilbake – inn i bratsjene, ned i hornene, opp i fløytenes ryggen.

setning av Wagner-plater, parallellt til forbudet mot å trykke og selge Hitlers «Mein Kampf» – som forresten overholdes i flere land enn Israel – har likevel ikke hersket i de seinere år. I Tel Avivs sentrale musikkforretninger går salget av Wagner-CD-er for tida livlig. Formentlig også videoomsetningen. Den vestlige verden har i de siste 15 år opplevd en formidabel Wagner-ressansse, som har gjort videoproduksjoner av «Ringens» (7 kassetter i alt) til bestselgere overalt hvor operalskere ferdes – for ikke å snakke om alle oppsettene rundt på verdens scener, naturligvis.

Wagner-ressanssen måtte nok for eller seinere komme til Israel. Et tabuet vil falle – om ikke nå, så forholdsvis snart. Musikkelskere debatterer heftig for og imot i israelske aviser. Det er vanskelig å se at tabuene i dag har andre argumenter enn historien – og respekten for eldre folks historiske følelser – å påberope seg. Motstanderne drives av noe annet og mer varig enn onde minner, av kjærlighet til Wagners musikk, som er mer bevegende og dypt gripende enn det meste annet av tonekunst. De har dessverre ingen vanskelig med å påvise inkonsistensen og irrasjonaliteten i å opprettholde et forbud mot Wagner, mens NSDAP-medlemmet Carl Orffs musikk gladelig spilles; eller et tabu mot «Rheingold» i radioen, mens åpenbare Hitler-produkter som Volkswagen uten videre godtas på veiene.

Det aller tyngste argumentet er imidlertid dette:

Forbud mot uønsket kunst hørte nazismen til – mer enn Wagners egne toner.